

Imriné Erdei Ildikó:

Az Ószövetség keletkezésének titkai

(A most következő anyag a Batthány Kázmér Gimnázium által szervezett *Tudományos napok* előadássorozaton elhangzottak írott változata. A szerző teológus.)

Bevezetés

A Biblia 1600 év alatt íródott, 66 könyvet tartalmaz. Két fő részből áll: ó- és újszövetségből. Terjedelmesebb része az ószövetség eredetileg héberül íródott. Olyan tekercsek, amikre eredetileg íródtak a bibliai szövegek, ma is készülnek potom 40-50 ezer dollárért¹, mivelhogy kézzel írják szigorú tisztasági előírásoknak megfelelően. Az aprólékos leellenőrzésükkel együtt rengeteg időbe telik egy-egy ilyen tekercs megírása.

Holt-tengeri tekercsek

Az, hogy eredetileg hogyan nézhettek ki ezek a tekercsek, arról szerencsére ma már elég sok fogalmunk van, köszönhetően a *Holt-tengeri tekercseknek*, amik bő fél évszázada állnak rendelkezésünkre. Megtalálásuk története egészen romantikus. 1947-ben beduin pásztorok legeltették a környéken állataikat, míg egy elkószált kecske keresése révén egy barlangban viasszal légmentesen lepecsételt cserépkorsókat találtak. A hosszúkás agyagkorsókban szemmel láthatóan is nagyon régi héber tekercseket találtak. Mivel ezek a tekercsek bőrből készültek, eladták egy betlehemi suszternek, hogy cipőbélést készítsen belőlük, de szerencsére túlságosan ki voltak száradva ahhoz, hogy használni lehessen erre a célra. Mivel a suszter régiségekkel is foglalkozott, végül több részletben eladta a tekercseket, amik eljutottak az akkori Héber Egyetem régészettel foglalkozó professzorához. Elég viszontagságos körülmények között kerültek végül múzeumba, és tudományos kezekbe. Első alaklommal 7 tekercs került elő, amelyen többek között a bibliai Ézsaiásból is maradt fenn egy hiányos, és egy teljes tekercs. Az hogy ezek a régi kéziratok fennmaradtak, valóságos csoda, de főképp annak köszönhető, hogy ezekben a barlangokban alig volt fény, és a hőmérséklet, és páratartalom majdnem mindig azonos volt. A korszakban lévő légmentes elzárás is segítette a fennmaradásukat, valamint az is, hogy nem voltak használva. Hiszen a tekercseket a legjobban a sűrű használat roncsolja, ezért régen az elkészült tekercseket lepecsételéssel védték az illetéktelen olvasóktól,² persze néha ki kellett teríteni őket, hogy össze ne

¹ Manapság 8-9 millió forint.

² Amúgy is egy sor vallási előírást találtak ki, hogy a tekercsek ne legyenek túl sokat használva, például, hogy aki kezébe vesz egy Tórárt, az tisztátalan lesz, míg a pogány iratok olvasása nem tett tisztátalanná.

ragadjanak. Jellemző, hogy miután a Palesztinai Régészeti Múzeum³, amely otthont adott a tekercseknek felújítás alatt állva, kölcsönadott a világ minden mintájára tekercs töredékeket, 2009 nyarán a bp.-i Nemzeti Múzeum is fogadott egy töredéket. Az elhelyezésére egy 3 és fél millió forintba kerülő vitrint állítottak fel, hogy a megfelelő klímát biztosíthassák a tekercsnek. Az is jellemző viszont, hogy a legelső időkben, ameddig nem ismerték fel az írások igazi értékét, addig némely maradványukat pénztárcában, vagy cigarettásdobozban tárolták, így valószínűleg pár hónap alatt többet roncsolódtak, mint 2000 év óta⁴. A bőrtokercsek kiszáradtak a hőségben, és így nagyon törékennyé váltak. Sok tekercset meg kellett nedvesíteni, hogy puhává váljon kinyitás előtt. Voltak töredékek, melyeket szétszedés előtt jég szekrényben kellett tartani, mert a szélükön a bőr ragacsos lett. Kezelés után a töredékeket üveglapok közé szorították, és ma így láthatóak a múzeumban.

A tekercsek jelentősége

Mikor megvizsgálták a tekercseket, kiderült, hogy az i. e. 1 és 2. századi tekercsekről van szó, ami világszenzáció volt, hiszen előtte az i. sz. 9. sz.-ból való volt a legrégebbi bibliai kézirat. Ez azt jelentette, hogy most már 1000 évet mehettünk vissza az időben. Ezután tehát hivatalos ásatásba kezdtek a régészek, meg a sírablók, és 1956-ig még több száz tekercs töredéket találtak héber, arám és görög nyelven 11 további barlang ásatásai során. Pontosan 11 pergamen és egy réz tekercs, valamint 801 tekercs darabka. Szinte, az összes ószövetségi könyvből maradtak fenn töredékek, kivéve Eszter könyvét, de más Biblián kívüli iratok is felszínre kerültek, főként a közelben élő esszénus közösség iratait, házi szabályzatait és kommentárjait, amik viszont nem képezik mostani témánk tárgyát.

A tekercsek írásának eszközei

A tekercseket főleg szarvasmarha bőrre írták un. pergamenre, ami jóval tartósabb volt, mint a papirusz. A nagyon jó minőségű barna vagy fekete tintát nád vesszővel vitték fel a felületre. A tus fő anyaga a korom volt, amit gyantával keverték össze, ez volt a *dejó*. A tinta nem volt igazán folyékony, de a tintatartó alakja is olyan volt, hogy ne folyhasson ki a tinta. Ezenkívül, használtak még egy fogót, amivel megakadályozták, hogy a tekercs írás közben felcsavarodjon. Az írás leggyengébb pontja a tus volt, aminek eleve letörölhetőnek kellett lenniük, írás közben használtak is szivacsot, később radírt. Az írások a használattól nagyon hamar tönkrementek lekoptak, ezért újra és újra fel kellett őket újítani. A tekercsek nagy ellensége a magas páratartalom mellett leginkább a moly, és az egér volt, ezért ahogy csak tudták, védték a tekercseket. Selyem, gyapjú vagy vászon függönyökbe, takarókba tekerték

---

³ Végül a tekercseket és a többi qumráni leletet méltó módon elhelyezték a múzeum mellett külön a célból épített kiállítási épületbe a „Biblia Szentélyébe”.

⁴ 2008-ban közzé tették azt a hírt, hogy előre láthatólag egy 5 éves munka eredményeképpen digitalizálni fogják a tekercseket. Speciális módon lefényképezik a tekercseket, és közzé teszik az interneten, hogy mindenki olvashassa őket. A héber nyelv amúgy alig változott azóta, így ma is könnyen olvashatóak lesznek. Ez talán az utolsó módja, hogy ezeket a szövegeket megmentsük. Ma már amúgy is fényképekről folyik a kutatás.

őket, és ember nagyságú ércből, csontból, üvegből, vagy fából készült frigyszekrénybe tették őket.

A tekercsek írása

A héber írás természete miatt⁵ a szövegeket természetesen bal kézzel kellett írni, de ezek a másolók a lábukkal, szájukkal is profin tudtak írni. Ennél is jobban kellett viszont vékony, és kicsi betűket írni, mert ezek a tekercsek nagyon apró betűkkel voltak írva. Bár az ókori ember szeme sokkal jobb volt, mint a miénk, még Szent Jeromos is, aki nagy Bibliagyűjtő hírében állt, arról panaszkodott, hogy szent héber iratai közül egy sincs, amit éjjel világítás mellett el lehetne olvasni, de még nappal napfénynél is csak nehezen. Kérdés, hogy akkor egyáltalán miért írták őket? Tudni kell, hogy az ókorban nem a tekercs olvasásán volt a hangsúly, hanem a kívülről való megtanulásán. Akik írták, és akik olvasták a tekercseket, azok is többségében kívülről tudták ezeket a szövegeket, csak emlékeztetőül olvasták a tekercseket. Éppen ezért a tekercs másolóinak meg volt parancsolva, hogy másolást, csak mintapéldány segítségével végezhetnek a tévedések elkerülése végett. E szabály nélkül hajlamosak lettek volna fejből írni a szövegeket. A másolókat amúgy mindenben szigorú szabályok kötötték, például minden alkalommal mielőtt Isten nevét leírták, rituális fürdőt kellett venniük.

Leselejtezés

Ha az új tekercs hibátlan volt, akkor az elhasználódott, sérült régi tekercseket elásták, vagy a zsinagógában erre a célra fenntartott szekrényben elzárták, vagyis leselejtezték. Az új tekercsek mindig értékesebbek voltak, mint a régiek. Ezért maradt fenn kevés régi tekercs, mert azokat nem tartották olyan nagy becsben, mint ma a régiségeket.

A másolatok ellenőrzése

Ha elkészült egy -egy tekercs másolata, akkor szigorú ellenőrzésnek vetették alá a szöveget, mert ha hiba volt bennük, akkor használhatatlan volt. A másolók sokszor maguk sem tudták, hogy mi alapján ellenőrzik munkájukat. Az ellenőrök megszámozták, hogy hány fejezet, hány szó, és hány betű szerepel az írásban, így tudhatták, hogy nincs benne hiba. Már egyetlen szó bekerülése, vagy hiánya hamisításnak számított, és ma is, ha csak egyetlen betű hiányzik, felfüggesztik az olvasást, és másik tekercset vesznek elő a zsinagógákban. Ezek után könnyen rájöhetünk, hogy a bibliakritikusoknak azon teóriái, hogy a Bibliába későbbi szövegbetoldások kerültek, teljességgel elképzelhetetlen.

---

⁵ A héber írás – szemben a ma ismert legtöbb nyelv írásával- jobbról balra történik.

Betűugrasztásos módszer

Egy hibát viszont így nem tudtak kiküszöbölni, ha betűhiba történt. Erre is találtak viszont szellemes megoldást, mégpedig azt, hogy a szövegben titkos módon el voltak rejtve nevek, így, ha bizonyos betűket megfelelő időközönként összeolvastak, értelmes szavak jöttek ki belőle. Így Mózes első⁶ és második könyvének elején és végén a 49. betűk a Tóra szavát adták ki. Ugyanez a szó jött ki (csak fordítva) a negyedik és ötödik könyv elején és végén. Mózes harmadik könyvének⁷ az elején és a végén minden hetedik betű JHVH nevét adta ki. A szombat teremtésének szövegében a 7. betűk *Jiszráél*: Izrael nevét adják ki. Noé történetében Noé, Sára történetében Sára, Lót történetében Lót nevei olvashatók, a betűk összeolvasásából. Számtalan hasonló jelenség van a Biblia szövegeiben. Ez az un. betű-ugrasztásos módszer a kabbala elfelejtett bibliaértelmező módszerei közül az egyik, amit 1984-ben fedeztek fel újra izraeli kutatók, akik előírták a komputernek, hogy ugrasszon ki a szent szövegből minden 7., 49., 50. és 26. betűt⁸.

A Biblia kódja

Abból a szisztémából kiindulva, hogy a Tóra szövegében rejtett szavak ismétlődnek, írta meg 1997-ben *Michael Drosnin: A Biblia kódja* című kissé szenzációjahajhász könyvét, amiben azt állítja, hogy jóslatok, történelmi események is be vannak kódolva a Bibliába, mint amilyen a világháborúk kitörése, vagy akár John F. Kennedy meggyilkolása.⁹ Ugyanakkor nem valószínű, hogy a Bibliának valaha is lett volna ilyen célja. A Biblia nem egy jóskönyv, vagy egy álmoskönyv, aminek a titkait beavatott misztikusok érthetik csak meg. A Biblia hétköznapi embereknek íródott, azzal a céllal, hogy megismerjük belőle Istent, megmutassa az üdvösségre vezető utat, és megtanítsa, hogy hogyan élhetünk itt a földön értelmes életet.

A Tekercsek olvasása

Punktáció

Ha megvizsgáljuk a holt -tengeri tekercsek és egy mai héber Biblia szövegét, rögtön szembetűnik egy különbség. A legkorábbi szövegek nem tartalmaztak magánhangzókat, csak mással hangzókat, ahogy írásjelek sem voltak az eredeti szövegekben. A *punktáció*¹⁰ megjelenése csak a 9-10. századra tehető mikor a Biblia másolói elkészítették az első *masszoréta Bibliákat*: pontozással, írásjelekkel, és felolvasás dallamát rögzítő jelekkel.

---

⁶ Kezdve az első szó a Börésit: *kezdetben*, t- jével.

⁷ Ezt a könyvet tartották a legszentebbnek.

⁸ A hetes és többszörösei közismerten szent számok, a 26-os pedig a JHVH istennév számösszege.

⁹ Efféle jóslatokat bármilyen más könyv szövegének számítógépre vitelével is beleolvashatunk. Van statisztikai valószínűsége, hogy ez megtörténhet. De a Tóra szövegében folyamatosan ismétlődő szavakról van szó, ami nem lehet véletlen.

¹⁰ Punktációnak nevezzük a héber magánhangzók jelölését, amik valóban pontokhoz, és kis vesszőkhöz hasonlítanak leginkább.

Ameddig a héber nyelv élő volt, addig nem volt a pontozásra szükség, de miután holt nyelv lett, rögzíteni kellett a kiejtést¹¹. A héber nyelv 3500 éves történetéből csupán 1000 évig használták a pontációt, ami ma sem használatos a hétköznapi életben. Kizárólag a Biblia és imaszövegek, valamint a versek vannak ma pontozva, mert itt nem szabad, hogy félreértés legyen. (Nem mindegy ugyanis, hogy *eszek* vagy *iszok*, *gólya* vagy *gálya*, *vérem* vagy *váram*.) Természetesen, aki igazán jól tud héberül, az ha ránéz egy szövegre rögtön tudja, hogy milyen magánhangzókkal kell kiejteni, számára a pontozásos szöveg olyan, mintha fonetikusán íránk le egy angol szöveget.

Hangos olvasás

Amiért viszont nem volt szükség az ókorban magánhangzókra az az, hogy az ókori ember kizárólag hangosan olvasott, nem ismerte a néma olvasást¹², ami viszonylag új keletű dolog, csak a reneszánsz idején vált elterjedté. A felolvasás egészen a reneszánsz idejéig nem prózai, hanem énekeszerű előadást jelentett. A szöveget dallamosan recitálták. A betűk felett illetve alatt található dallamjegyek, a *neginák* segítettek az éneklést. Ha tudni akarjuk, hogy mindez hogyan történt, akkor elég, ha bemegyünk a legközelebbi zsinagógába, és meghallgatjuk a felolvasást, de egy katolikus misének is vannak hasonló momentumai, amikor a pap kántálva beszél, majd a gyülekezet felel rá. Ezeknek a dallamoknak nem a szórakoztatás a lényege, hanem a szöveg kiemelése, és jobb megértése.¹³ Így a dallamnak kommentár értéke van, és írásjelek gyanánt is szolgálnak. Amúgy a klasszikus görög összes művét. pl. *Odüsszeia*, *Illiász*, de még *Balassi* verseit is így adták elő. A dallamos felolvasás még egy dologban segített. Technikai berendezések híján csak így lehetett nagy tömeg előtt, messzire is eljuttatni a szöveget.¹⁴

Tetragrammaton, avagy JHVH a négybetűs istennév

A héber szövegek érdekessége, hogy vannak bennük „*másképp írjuk, és másképp olvassuk szavak*.” Ezek közül a legjelentősebb éppen Isten nevének a kiejtése. A zsidó hagyomány szerint az ószövetségben összesen 21 istennév található, melyek leginkább Isten tulajdonságaira utalnak: Szent, a Legfelsőbb, Úr, Mindenható, a Világ Ura stb. Ezek persze leginkább jelzők Istenre, ám az egyik legáltalánosabb megnevezése az *Elohim*, ami istenséget jelent, és leginkább akkor szerepel, mikor a természet uráról¹⁵, vagy igazságos törvényt képviselő Istenről van szó. Istennek viszont volt egy sokkal személyesebb neve is, ami sokáig titokban volt, és csak azoknak jelentetett ki, akik közel kerültek Istenhez. Isten Mózesnek

¹¹ Izrael állam 1948-as megalakulásával a héber nyelvet újra feltámasztották, hiszen ez lett a zsidó állam hivatalos államnyelve. Soha ilyen ég nem történt a világon, hogy egy holt nyelv újra éledt volna.

¹² A néma imádkozás sem volt divat, ezért volt furcsa Élinek, hogy Anna szája mozog, de nem jön ki hang a torkán, ezért részegnek hitte. 1Sám 1:12-13. Talán ezért is tudtak annyi imát följegyezni a Bibliában, mert az emberek nem némán imádkoztak.

¹³ Ez az alapja a gregorián zenének is.

¹⁴ Régi felvételek tanúskodnak arról, hogy akárcsak fél évszázada is még a színészek, riporterek milyen dallamosan, számunkra kissé mesterkéltén beszéltek. Hozzájuk képest a mai hanghordozás nagyon elszűrült.

¹⁵ Lásd a teremtés hat napjának leírásáról Az 1Móz 1. részében.

jelentette ki magát így először, mikor megjelent neki az égő csipkebokorban, hogy megbízást adjon neki, a zsidó nép kivezetésére Egyiptomból, a szolgaság földjéről. Akkor Mózes megkérdezte, hogy mit mondjak mi a neved, amire az Úr azt válaszolta: „*Vagyok, aki vagyok.*¹⁶*Majd azt mondta: így szólj Izrael fiaihoz, a vagyok küldött engem hozzátok. Az Úr, atyáitok Istene, Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákob Istene küldött engem hozzátok. Ez az ÉN nevem mindörökre, és így szólítsatok meg engem nemzedékről nemzedéke!*” (2Móz 3:14-15)

Ebből a mondatból végül mesterségesen alkották meg az új szót Istenre: JHVH. Ez lett Isten legszentebb neve, ami akkor szerepel a Bibliában, mikor az emberrel való személyes kapcsolatáról, a Gondviselőről, a kegyelem Istenéről van szó. De, hogy ez a szó eredetileg hogyan hangzott, arra csak sejtésünk van, két okból is. Egyrészt, ahogy már említettük, az eredeti szövegben nem voltak magánhangzók, csak mássalhangzók, másrészt viszont ennek a névnek a kiejtését hamarosan kínosan kezdték kerülni a tízparancsolat egyik mondata miatt:

„*Ne mond ki hiába Istenednek, az Úrnak nevét, nem hagyja az Úr büntetés nélkül, ha valaki hiába mondja ki a nevét!*” (2Móz 20:7)

Habár ez a parancs a kánaánita népek azon szokása ellen tilt, akik isteneik nevének használatával próbálták azokat manipulálni, tehát varázslásra használták a neveket. Ennek ellenére a zsidók kerítést vontak e törvény köré, és annak érdekében, hogy ez a bűn ne fordulhasson elő inkább megtiltották, hogy eleve kimondják. Ennek nyomai megtalálhatók az újszövetségben, mikor zsidó közegben kerülték Isten nevének kimondását, helyette az ég vagy menny szót használták.¹⁷ Csupán a főpap mondhatta ki egy évben egyszer az őszi engesztelés ünnepén, mikor az áldozat véréért bemutatta a Szentek Szentjében. Ugyanakkor fennállt az a probléma, hogy a Biblia tele van JHVH névével. Ezért úgy döntöttek, hogy ezt a szót másképp kell írni, és másképp kell olvasni. Ezért a mai napig, ha ehhez az istenévhez érnek, akkor egy másik szót mondanak ki az *Adonájt*¹⁸, ami azt jelenti: *Uram*. Mikor aztán elkészültek a pontozásos Bibliák, akkor a tetragrammaton: JHVH istennév alá az Adonáj pontációját írták, hogy mindenki tudja, hogy itt Adonájt kellett ejteni. Ám egyes teológusok ezt nem tudták, ezért összeolvasták a betűket, amiből a Jehova olvasat jött ki. Ez viszont a fent említett tévedésen alapul.

Befejezés

Az ókorban a Tórát hatalmas tisztelet övezte. Tórát nem szabadott eladni, csak venni. Ha elégett, meggyászolták, ha tönkrement szabályosan temetést rendeztek fölötte. A másolás szigorúsága, ma fanatizmusnak tűnhet számunkra, mégis ennek köszönhető, hogy az eredeti

---

¹⁶ Mivel itt egy befejezetlen igeidejű létigéről van szó, fordítható úgy is, hogy leszek, akik leszek, vagyok aki leszek, leszek, aki vagyok.

¹⁷ Lásd mennyek királysága Isten királysága helyett a Máté evangéliumában.

¹⁸ Ortodox zsidók még ezt sem mondják ki fölöslegesen? Helyette inkább így szólnak: *Hasém*: a Név, vagy összevonják a kettőt: *Adosém*: az Úr neve.

szövegek ennyire jól megőrződtek számunkra. Hála a régieknek, Jézus jóslata teljességgel igaznak bizonyult:

„Hamarabb elmúlik az ég és a föld, minthogy a törvényből egyetlen vessző is elveszne.” (Lk 16:17)

Felhasznált irodalom:

Blau Lajos: Az óhéber könyv – héber bibliakánon, logosz kiadó, Bp. 1996

Komoróczy Géza: Kiáltó szó a pusztában, A holt-tengeri tekercsek, Osiris kiadó, Bp. 1998

Raj Tamás: Hol lakik Isten? A Biblia titkairól, Makkabi kiadó, Bp. 2007

Vermes Géza: A qumráni közösség és holt-tengeri tekercsek története, Osiris kiadó, Bp. 1998